ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 2 | 2021
ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00266

ИНСУЛТ КАСАЛЛИГИ РИВОЖЛАНИШИ ТАРИХИДА ШАРҚ ВА ҒАРБ ОЛИМЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ҚАРАШЛАРИ

Илмира Камилжановна Жуманиязова
Тошкент давлат педагогика университети мустақил тадқиқотчиси

АННОТАЦИЯ

Мақолада, асаб касалликлари орасида инсульт касаллигининг ривожланиши тарихида шарқ ва ғарб мутафаккирларининг ўзига хос қарашлари, тиббиёт илмининг психологик билимлар билан чамбарчас боғлиқлиги ва касалликнинг луғавий маъносининг таҳлили келтирилган.

Калит сўзлар: инсульт, невропатология, "апоплексия", суюқлик- қон, балғам, қора сафро ва сариқ сафро, фалаж.

PECULIARITIES OF EASTERN AND WESTERN SCIENTISTS IN THE HISTORY OF IN THE DEVELOPMENT OF STROKE

Ilmira Jumaniyazova Kamiljanovna
Independent researcher at Tashkent State Pedagogical University

ABSTRACT

The article examines the specific views of Eastern and Western thinkers on the history of the development of insulin disease among neurological diseases, its close connection with the psychological knowledge of medical science, and the lexical meaning of the disease.

Keywords: stroke, neuropathology, "apoplexy", fluid-blood, sputum, black bile and yellow bile, paralysis.

КИРИШ

Асаб тизими касалликлари орасида кўп ўлимга сабаб бўлиши ёки меҳнат қобилиятининг турғун бузилишларига олиб келиши билан томир патологияси олдинги ўринларни эгалайди. Ривожланган мамлактларда мия томирли касалликлардан ўлим кўрсаткичи юрак ва ўсма касалликларидан сўнг 3 ўринда туради. Инсульт ўтказган беморларнинг25% биринчи суткада, 40% 2-3 ҳафтада, яшаб қолганларнинг 50% 4-5 йилда ҳаётдан кўз юмади [3] Касалликнинг юзага

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00266

келишидан кўра унинг оқибатлари инсонларнинг ҳаёт тазирига жиддий таъсир кўрсатади. Уларда тиббий, ижтимоий- психологик муаммоларни келтириб чиқаради.

Невропатология - нерв системаси касалликлари ҳақидаги фан. У нерв системасининг ҳаракат, сезувчанлик, сезги органлар функцияси бузилиши, нутқ бузилиши билан ифодаланувчи жароҳатларни ўрганади ва нерв касалаликларининг диагностик методлари, давоси ва профилактикасини ишлаб чиқади [3]. Асаб системаси касалликлар асосида инсонда ўз-ўзидан ижтимоий-муҳитдаги воқеа-ҳодисаларни идрок қилиш қобилияти сусаяди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Асаб тизимига оид биринчи ёзилган маълумот қадимги Миср ёзувларидан келиб чиққан. Милоддан аввалги 3500 йилларда тузилган Эдвин Смитнинг жарроҳлик папирусида "мия" сўзи биринчи марта ишлатилиши ва унинг қопламалари ва улар остидаги суюқликнинг тавсифи берилган [12]

Қадимда мисрлик коҳинлар табиб сифатида тан олинган эдилар, улар асаб системасининг баъзи касалликларини, масалан, бош мия чаноғи жароҳатлари, мия шикастланиши, билан боғлиқ бўлган фалажлар, юз нервнинг фалажи ва бошқалар ҳақида билишар эди [2].

Қадимги ҳинд табибларининг асаб системасига доир маълумотлари Сушрутанинг «Аюр-Веда» китобида келтирилган ва у одамдаги нерв толаларини 24 тага, сезги аъзоларини 9 тага ажратган. Ҳинд шифокорлари соғлиқнинг асосий кўрсаткичларини деб қуйидагиларни: ақл-ҳушнинг тиниқлигини, сезги аъзоларининг нормал фаолияти, органик суюқликлар нисбатининг барқарорлиги, организм чиқиндиларнинг тўғри ажралиши ҳамда ҳаётий функцияларнинг нормал ҳолатини ҳисоблайдилар [2].

Хитой табобати илмида бош мияга ақл-идрок ўчоғи сифатида қаралган. Хусусан эрамиздан олдинги III асрда Ван Цинь Жен ёзган трактатнинг «бош мия тўғрсидаги бобида «зийралик ва хотира қалбда эмас, балки бошда » дейилган [2]. Хитой табиблари шунингдек киши шахсияти англашда уларда содир бўладиган ҳиссиётларни ғам-ғусса, ғазаб, қувонч, севги, нафрат, қўрқув, истак, кабиларга эътибор қаратган.

Тибет илмий табобати «Жуд-Ши»да ҳозир кунда инсоният саломатлигига таъсир кўрсатаётган инсульт касаллигига сабаб бўлувчи мияда қон айланиши вазифалари ҳақида маълумотлар келтирилган. Шунингдек «Жуд-Ши»да асаб касалликларига бош ва орқа мия касалликлари, фалажлик кабилар киритилган.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00266

Айнан асаб касалликлари таркибига кирувчи инсульт касаллигининг асосий илмий жиҳатдан ўрганиш даври қадимги Юнон неврологияси ривожланишига бориб тақалади.

Инсультни биринчи маротаба тилга олиш эрамиздан аввалги 460-йилларда Гиппократ томонидан амалга оширилиб, мияда қон айланиш системасининг натижасида онгни йўқотиш холатига ишора қилинади. Гален кейинчалик онгнинг тўсатдан йўқолиши билан бошланадиган аломатларни ўрганиш тажрибаси асосида, бу ҳолатни "апоплексия" атамаси билан изоҳлади. Ўшандан бери, "*«apoplexy»*" яъни зарба, инсульт атамаси билан номланиб тиббиётга киритилган.

Гипократ ўзининг афоризмларидан бирида "Уйқусизлик ва беҳушлик ҳужумлари яқинлашиб келаётган апоплекциянинг аломатларидир", деб айтди, бу вақтинчалик ишемик ҳужумнинг таърифига тўғри келади. Апоплекция миянинг фокусли эмас, балки тўсатдан, лекин асосан умумий бузилиши деб таърифланди. Инсульт тарихининг дастлабки босқичида шифокорлар ва табиий файласуфлар ўртасида терминология соҳасида доимий кураш олиб борилди [6]. “Гиппократ тўплами” китобида "инсульт" ёки "апоплексия" атамаси икки хил маънода ишлатилади. Кўпинча улар онгни тўсатдан йўқотишини, шу жумладан барча мушакларнинг фалажини кўрсатади. Аммо, баъзида бу атама тананинг фақат маълум бир қисмининг фалажлигини англатарди. Парадоксал равишда ушбу касаллик "параплекция", "параплегия" ва "фалаж" деб ҳам номланган [7–9].

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Милоднинг IV асридан милоднинг II асригача айрим тиббиёт муаллифлари фалаж билан апоплекцияни бир хилигини аниқладилар, бошқалари эса уларни икки хил касаллик деб ҳисоблашди. Ном бериш билан боғлиқ муаммолар Цельснинг замондошлари иккала касаллик учун ҳам "фалаж" атамасидан фойдаланганлигини эълон қилгунга қадар сақланиб қолди [6].

Ўша даврдаги шифокорлар миянинг анатомияси ва фунцияси, қон томирларининг сабаби ёки уни даволаш усуллари тўғрисида кам маълумотга эга эдилар. Апоплекциянинг патогенези гуморал назария асосида тўрт ҳазил ўртасидаги мувозанатга асосланган ҳолда тушунтирилди: қон, балғам, қора сафро ва сариқ ўт. Ушбу тушунтиришларда анатомия деярли ҳеч қандай рол ўйнамаган. Апоплекция кўпинча қоринчалардан жонлантирилган руҳларнинг

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00266

ўтишига тўсқинлик қилиб, мия томирларида қора сафро тўпланиши билан боғлиқ эди.

Цивилизация тараққий этишида тиббиёт дин билан чамбарчас боғлиқ эди ва шунинг учун ҳам тиббий билимлар ҳар доим ҳам катта илмий қизиқиш уйғотмаган. Энсефалик томирларни анатомик билимлари морфологик анатомиядан қадар орқада қолиб кетганлигини сабабини шундан тушуниш мумкин. Масалан, дастлабки мисрликлар мияни ўрганиш бўйича кичик ўрганиш ишлари олиб боришган. Шундай бўлсада мисрликлар мўмиялаш жараёнида ушбу орган бош суягидан бурун тешиги орқали чиқариб, фикр юритиш ва ақл-идрок макони сифатида муҳим бўлган юрак дея ўз жойида қолдиришади. Асрлар ўтиб, Халседонлик Герофил (милоддан аввалги 335-280 йй.) ва Искандария мактабининг Эрасистрат (милоддан аввалги 300-240 йй.) Қоринча ва мия томирлари тизимининг дастлабки тавсифларини беришди. Шунга қарамай, ушбу даврда мавжуд бўлган назария ҳанузгача юракни ақлнинг ўрни, мияни қондан маҳрум бўлган орган деб ҳисоблаган [10].

Шунингдек Арасту ҳам бош мияни ҳис қилиш аъзоларидан бири эканлигини инкор этган ҳолда юракни тананинг қайноқ аъзоси ва барча ҳиссиёт, сезиш ва ақлнинг эркин фаоллиги жойлашган макон сифатида тасаввур қилган [2]

Албатта, инсульт ҳақида узоқ ўтмишга тегишли аниқ эпидемиологик маълумотлар йўқ. Цельс, милоднинг II асридаги Рим энциклопедистида инсульт ва фалажни "соғлиқнинг тез-тез бузилиши" деб таърифлаган [2].

Инсульт (Гален терминологиясига биноан, апоплекция) С. Даремберг нинг баёнотинида таърифлаш учун жонли "намуна" бўлди ва Гален тиббиёти энг яхши бошланғич нуқтадир, чунки у турли қадимий таълимотларни бирлаштирган ва бир ярим минг йилдан кўпроқ вақт давомида тиббий амалиёт учун таъсир кўрсатган. [8-11].

Шунингдек римлик мутафаккир Клавдий Гален (мил. Авв.129-201-йй) руҳнинг физиологик механизмларини илмий тадқиқотларга асосланиб ўрганди. У руҳий фаолиятнинг бош мия билан боғлиқлиги ҳақидадаги фикрларни илгари сурди. Гален ҳиссиёт, хотира, сезги ва диққат одам онги, руҳи томонидан идора қилинади, деб таъкидлайди [4].

Гален Арастунинг мия совуқ ва қонсиз бўлади, деган фикрларини рад этади. Зеро хайвонлар мияси иссиқ, мия пардаларида кўплаб қон томирлари бўлади. Гален Арастунинг мия фақат юракни совутиш учун яратилган, деган фикрларига қўшилмайди. Галеннинг асаб системаси анотомияси, физиологияси

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00266

ҳақидаги қарашлари Буқрот ва унинг издошларидан кейин олдинга қўйилган катта қадамдир[2].

Галеннинг тиббий фикрининг моҳиятини апоплекснинг келиб чиқишини қандай тушунтиришда “жон ва руҳ” ва Гиппоракнинг танадаги тўрта суюқлик ҳақидаги таълимоти узвий боғлиқдир.

У қон ҳаракатлари ва асаб тизими фаолияти ўртасидаги ўзаро таъсирнинг мураккаб схемасини яратди - у Платоннинг руҳнинг уч бўлиниши ҳақидаги ғояси, қалбнинг уч қисми ҳақидаги таълимот ва мияни бошқариш маркази эканлиги ҳақидаги таълимотига асосланиб, мия функцсияси контсепциясини яратди. Гален ҳаттоки битта оддий тажрибани қўллаш орқали ўз назариясини такомиллаштиришга ҳаракат қилди: ҳайвон миясининг қоринчалари жарроҳлик йўли билан очилганда, тана ҳаракат ва сезгирликни йўқотди, сўнгра ҳайвон ўлди. Гален, бу ҳайвоннинг руҳи танадан чиқиб кетаётгани сабабли содир бўлмоқда, деган хулосага келди [13].

Гален таълимотининг асосий принципи Гиппократнинг тўртта тана суюқлиги- қон, балғам, қора сафро ва сариқ сафро - ва уларнинг тегишли сифатлар - иссиқлик, совуқлик, намлик ва қуруқлик ҳақидаги тушунчаси эди. Қадимги фалсафа ва тиббий маълумотларга кўра, соғлиқ бу тўртта суюқликнинг уйғун мувозанати ва бирикмаси ёки "евкрасия" (тананинг физикавий ва кимёвий параметрларининг динамик мувозанати) эди. Суюқликлардан бирининг кўплиги аралашма спмаларига олиб келди. Қадимги терминологияга кўра, "патологик бузилишлар" деб номланган "дискразия" ёки "какохимия" тана функцияларининг асосий бузилиши ҳисобланиб, бу барча ички касалликларга сабаб бўлган [1].

ХУЛОСА

Умуман олганда балғам ва қора сафро тутилишнинг сабаби бўлган. Балғам "совуқ" ва "намлик", қора сафро эса "совуқ" ва "қуруқ" каби хусусиятларга эга эди. Иккала танадаги суюқлик ҳам "совуқ" хусусиятига эга эди, шунинг учун иккала ҳолатда ҳам апоплекция "совуқ" касаллик эди.

REFERENCES

1. А. Каренберг. Кровь, флегма и дух: Гален об инсульте История медицины 2015. Т. 2. № 2. С. 207–216

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00266

2. Н. Мажидов. “Умумий Неврология (Асаб касалликлар пропедевтикаси): Тиббиёт институтлари учун дарслик.— 2 - тўлдирилган нашри. Т.: Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, 1995й 12-14 б.
3. Г.С.Рахимбаева. “Неврологияда ҳамширалик иши” Тошкент-2013 8-115 б.
4. З. Р. Ибодуллаев. “Тиббиёт психология” Т:, 2019 й 24-б
5. A.Karenberg, F.P.Moog. Die Apoplexie im medizinischen Schrifttum der Antike. Fortschritte der Neurologie Psychiatrie. 1997. Vol. 65. P. 489–503
6. A.C. Celsus. De medicina. 3 vols. Ed. and trans.W. Spencer. London, 1938-1938. Vol. 1. P. 345.
7. E. Clarke. Apoplexy in the Hippocratic writings. Bull Hist Med 37: (1963).301–314.
8. C.E.Storey, H.Pols. A history of cerebrovascular disease. In: S.Finger, F.Boller, K.L.Tyler (eds.) Hand- book of Clinical Neurology. 3rd series, vol. 35. History of Neurology. Edinburgh, 2010. P. 401–415.
9. I.G.Patsioti, F.C.Rose. What did the Greeks mean? Journal of the History of the Neurosciences. 1995. Vol. 4. P. 67–76.
10. L.Tatu, T.Moulin, G.Monnier (2005). The discovery of ence- phalic arteries. From Johann Jacob Wepfer to Charles Foix. Cerebrovasc Dis 20: 427–432.
11. F.Schiller. Concepts of stroke before and after Virchow.Medical History. 1970. Vol. 14. P. 115–131.
12. F.H.Garrison (1969). History of Neurology. Revised and enlarged by LC McHenry Jr. Charles C Thomas, Spring- field, IL.
13. J. Rocca. Galen on the Brain. Anatomical Knowledge and Physiological Speculation in the Second Century AD. Leiden, 2003.